

Hemşirelikte Deneysel Araştırmalarda Süreç Değerlendirme

 Hazal ÖZDEMİR KOYU¹

 Ebru KILIÇARSLAN TÖRÜNER²

¹Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.

Öz

Süreç değerlendirme, bir girişimin uygulanmasını en üst düzeye çıkarmak amacıyla; uygulanan girişimin başarılı ve geliştirilmesi gereken yönlerini etkileyen mekanizmaların, süreçlerin ve uygulama stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayan bir değerlendirmedir. Süreç değerlendirme, girişimin tüm yönlerini, girişimi etkileyen etki mekanizmalarını ve girişimin bağlamını inceleyerek hemşirelik alanındaki çok boyutlu müdahalelerin yeterli doğruluk, doz ve kalitede sunulmasını sağlamaktadır. Böylece, hemşirelik araştırmalarında uygulanan girişimlerin etkinliği süreç değerlendirme kullanılarak değerlendirilebilir. Son yıllarda hemşirelik alanında iyi tasarlanmış, sonuç değerlendirme çalışmaları olarak da bilinen, deneysel araştırmalar literatürde yer almasına rağmen süreç değerlendirmeye yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu derleme, süreç değerlendirme kavramı, süreç değerlendirmenin temel bileşenleri, aşamalarına yönelik bakış açısı kazandırmak ve hemşirelik araştırmalarında süreç değerlendirmenin önemini vurgulamak amacıyla planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süreç Değerlendirme, Pilot Çalışma, Randomize Kontrollü Çalışma, Hemşirelik Araştırması.

Abstract

Process Evaluation in Experimental Research in Nursing

Process evaluation is an evaluation that contributes to the development of mechanisms, processes and implementation strategies that affect the success of the intervention and the aspects that need improvement in order to maximize the implementation of an intervention. Process evaluation ensures that multidimensional interventions in the field of nursing are presented with sufficient accuracy, dose and quality by examining all aspects of the intervention, the mechanisms of action that affect the intervention, and the context of the intervention. Thus, it contributes to the formation of scientific knowledge and evidence for the development of nursing practices and care, with strategies to improve the effectiveness of the intervention applied in nursing research. Although well designed experimental studies, also known as outcome evaluation studies, have been included in the literature in recent years, it is seen that studies on process evaluation are limited. This review is planned to provide perspective on the concept of process evaluation, the basic components and stages of process evaluation, and to emphasize the importance of process evaluation in nursing research.

Keywords: Process Evaluation, Feasibility Study, Randomized Controlled Study, Nursing Research.

Geliş Tarihi / Received: 08.09.2021 **Kabul Tarihi / Accepted:** 21.06.2022

Correspondence Author: Hazal Özdemir Koyu, Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. Telefon: +90 539 323 96 30, E-Mail: hazalozdemir67@gmail.com.

Cite This Article: Özdemir Koyu H., Törüner Kılıçarslan E., Hemşirelikte deneysel araştırmalarda süreç değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi. 2022; 15(4): 527-540.

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi published by Cetus Publishing.

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi 2021 Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

Kanıtta dayalı hemşireliğin temelini, en iyi kanıtların üretilmesi ve bu kanıtların klinik uzmanlık, hasta tercihleri, hasta deneyimleri, müdahalenin uygulanabilirliğine yönelik değerlendirmeler ile birleştirilerek hemşirelik bakımının sunulması oluşturmaktadır (Hariton ve Locascio, 2018; Djulbegovic ve Guyatt, 2017; Schulz ve Grimes, 2018). Kanıtta dayalı hemşirelik bakımını geliştirmek için hangi müdahalelerin en etkili olduğunu belirlemek önemlidir (Siddiqui, Gorard ve See, 2018). Sonuç değerlendirme çalışmaları olarak bilinen randomize kontrollü çalışmalar, uygulanan müdahalelerin etkinliğini değerlendirip kanıtların üretilmesi ve kanıtta dayalı hemşirelik bakımının sunulmasıyla doğrudan ilişkililikten, süreç değerlendirme çalışmaları ise; uygulanan müdahalenin sonuçlarına nasıl ulaştığı hakkında bilgi sunar (Siddiqui, Gorard ve See, 2018; Moore vd., 2015). Süreç değerlendirme çalışmaları, uygulanan müdahalelerin ne olduğu ve nasıl uygulandığı, uygulanan müdahalenin sonuçlarda nasıl değişiklik yarattığı (etki mekanizmaları) ve müdahale sonuçlarını etkileyebilecek faktörler (bağlam) hakkında bilgi verebilir (May vd., 2018; Moore vd., 2015). Bununla birlikte, bir müdahale programı oluşturmak ve müdahalenin uygulanmasını en üst düzeye çıkarmak için katılımcıların deneyimleri ile müdahalenin uygulanmasını kolaylaştıran ve geliştirilmesi gereken faktörleri açıklayabilir (Noyes vd., 2019a; Moore vd., 2015). Ayrıca süreç değerlendirme çalışmaları, müdahalenin daha geniş bir gruba uygulanabilirliğini değerlendirmede önemlidir (Moore vd., 2015; Morrow vd., 2020). French vd. (2020)'nin süreç değerlendirmenin özellikleri, kullanım sıklığı ve süreç değerlendirme sonuçlarının erişilebilirliğini değerlendirdikleri sistematik derlemede; incelenen 31 pragmatik deneysel çalışma içerisinde 17'sinde süreç değerlendirme çalışması belirlenmiştir. Bu çalışmaların sadece üçü bulgularını "süreç değerlendirme" olarak belirtmiştir (French vd., 2020). Bu bulgular ışığında çalışmalar içerisinde entegre edilmiş süreç değerlendirmenin planlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Güncel literatürde "kanıt temelli uygulama" çerçevesini tamamlamak için nicel sentezlerin yanı sıra, hasta tercihleri, deneyimleri, müdahalenin uygulanabilirliği, kabul edilebilirliğine yönelik faktörlerin bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Noyes vd., 2019a; Noyes vd., 2019b; French vd., 2020; Hulscher ve Wensing, 2020). Son yıllarda hemşirelik alanında iyi tasarlanmış müdahale çalışmaları literatürde yer alıyor olmasına rağmen süreç değerlendirmeye yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu derleme, süreç değerlendirme kavramı, süreç değerlendirmenin temel bileşenleri, aşamalarına yönelik bakış açısı kazandırmak ve hemşirelik araştırmalarında süreç değerlendirmenin önemini vurgulamak amacıyla planlanmıştır.

Gelişme

Süreç Değerlendirme

Süreç değerlendirme, uygulanan müdahale, müdahalenin etki mekanizmaları ve müdahalenin gerçekleştirildiği bağlamsal faktörleri inceleyerek uygulanan müdahalenin etkinliğini değerlendirmesini sağlamak ve müdahalenin uygulanmasının en üst düzeye çıkarmak için geliştirmesi gereken yönler konusunda rehberlik sunmaktadır (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018). Süreç değerlendirmenin temel amacı; müdahalenin planlandığı şekilde uygulanmasını, katılımcıların müdahaleye katılımını, müdahale sonuçlarını etkileyen faktörleri ve katılımcıların deneyimlerini tanımlamaktır (Flemming vd., 2018; Malterud, Aamland ve Iden, 2018). Deneysel araştırmalardaki karmaşık müdahalelere yönelik süreç değerlendirme rehberi 2015 yılında Birleşik Krallık Tıbbi Araştırma Konseyi (UK Medical Research Council) [MRC] tarafından yayımlanmıştır (Moore vd., 2015). Bu rehberde, sağlık alanındaki müdahalelerin karmaşık doğası ve çoklu bileşenlerin birbirleriyle etkileşiminin, müdahalenin beklenen sonuçlarında değişiklik meydana getirebileceği, bu nedenle müdahalenin işleyişini anlamak için süreç değerlendirmenin uygulanması gerektiği belirtilmektedir (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020).

Süreç değerlendirme, biçimlendirici değerlendirme (formative evaluation) ve sonuç değerlendirme (summative evaluation) olarak iki şekilde gerçekleştirilmektedir (Hulscher ve Wensing, 2020; Malterud, Aamland, ve Iden, 2018; Van de Glind vd., 2017). Biçimlendirici değerlendirme, müdahale uygulanırken geliştirme yaklaşımı ile müdahalenin nasıl geliştirilebileceği konusunda yönlendirme sağlarken, sonuç değerlendirme ise müdahalenin sonunda müdahalenin hedeflerine ne ölçüde ulaştığı hakkında bilgi sunmaktadır (Malterud, Aamland, ve Iden, 2018; Zarret vd., 2020). Ayrıca, süreç değerlendirme; fizibilite-pilot çalışmalar, müdahalenin etkililiğini, etkinliğini değerlendiren deneysel çalışmalar ve gözlemsel çalışmalarla birlikte gerçekleştirilebilmektedir (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020; Van de Glind vd., 2017; Hawkins vd., 2019).

Literatürde, süreç değerlendirmenin müdahale süreçleri ve ulaşılmak istenen sonuçların sistematik olarak mantık modeli (logic model/pathway) ile belirtilmesi önerilmektedir (Flemming vd., 2018; Van de Glind vd., 2017). Mantık modeli; müdahale üzerinde potansiyel etkisi olan faktörler, müdahalenin içeriği ve müdahalenin teorik çerçevesi doğrultusunda oluşturularak süreç değerlendirmenin sistematik yapılandırılmasını sağlamaktadır (Zarret vd., 2020; Hawkins vd., 2019; Kettner, Moroney ve Martin, 2017) (Şekil 1).

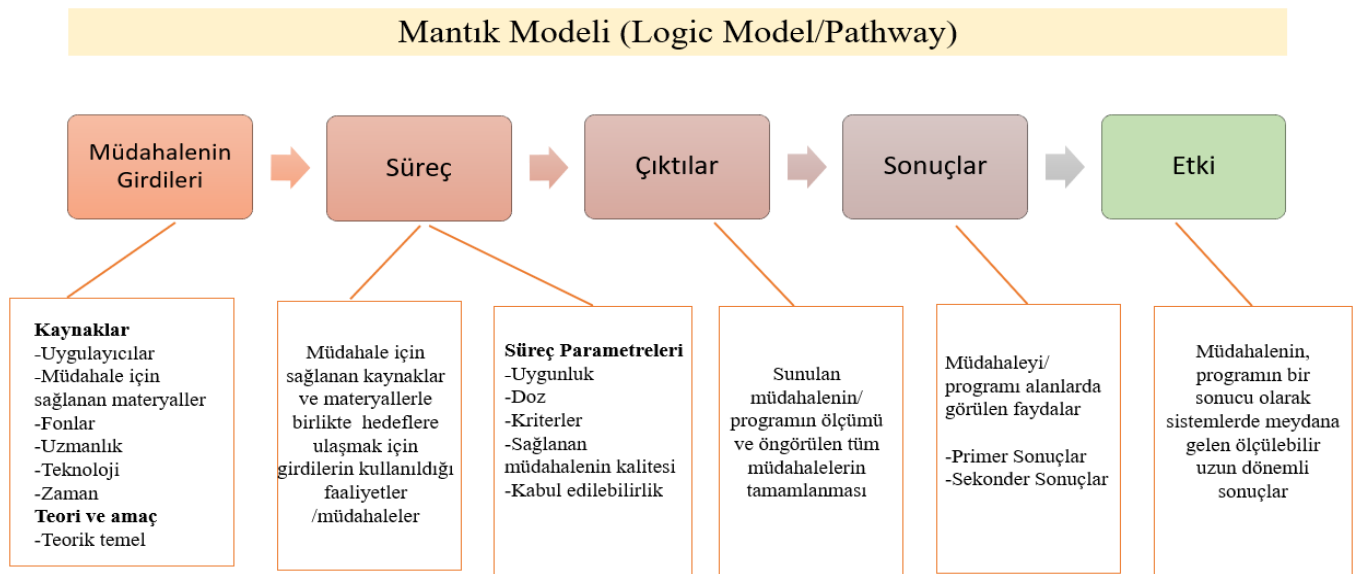
Süreç Değerlendirmenin Bileşenleri

Birleşik Krallık Tıbbi Araştırma Konseyi'nin yayımladığı rehberde süreç değerlendirmeye yönelik 6 temel bileşen bulunmaktadır. Bu bileşenler; uygunluk (fidelity), verilen doz (dose delivered), alınan doz (dose received), ulaşma (reach), çalışmaya katılım kriterleri (recruitment) ve faktör-bağlam (context) dir (Moore vd., 2015; Linnan ve Steckler, 2002; Masterson-Algar, Burton, ve Rycroft-Malone, 2018). Süreç

değerlendirmenin temel bileşenleri Tablo 1’de verilmiştir (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020). Araştırmacılara bir bakış açısı kazandırmak amacıyla örnek olarak süreç değerlendirme soruları, veri toplama prosedürleri ve değerlendirmeler Tablo 2’de sunulmuştur (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020; Linnan ve Steckler, 2002; Masterson-Algar, Burton ve Rycroft-Malone, 2018). Süreç değerlendirmenin temel işlevleri ve bu işlevler arasındaki ilişkiler Şekil 2’de gösterilmiştir (May vd., 2018; Moore vd., 2015; Flemming vd., 2018; Harris vd., 2019). Araştırmalarda, süreç değerlendirmenin tüm bileşenleri ya da birkaç bileşeni kullanılabilir (Scott vd., 2019; Fisher vd., 2019; Simon vd., 2021). Özellikle, müdahalenin uygunluğunun, miktarının (dozunu) ve müdahalenin hedeflenen gruba ne ölçüde ulaştığının değerlendirilmesi önerilmektedir (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020).

Süreç Değerlendirmenin Aşamaları

Süreç değerlendirme aşamaları, dört alanda araştırmacılara temel çerçeve sunmaktadır (Moore vd., 2015; Flemming vd., 2018). Bunlar; planlama, uygulama, analiz ve süreç değerlendirmenin raporlanması ve yayınlanmasıdır (French vd., 2020; Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018; Scott vd., 2019). Süreç değerlendirmeye ait aşamalar Şekil 3’te verilmiştir (Moore vd., 2015; French vd., 2020; Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018; Scott vd., 2019).

Şekil 1. Süreç Değerlendirme Mantık Modeli (Flemming vd., 2018; Van de Glind vd., 2017; Kettner, Moroney, ve Martin, 2017; Hawkins vd., 2019) Kaynaklarından Yararlanılarak Araştırmacılar Tarafından Oluşturulmuştur

Süreç değerlendirmenin planlanması;

- Değerlendiriciler, müdahale geliştirme veya uygulamada yer alan tüm paydaşlar ile çalışma ilişkilerinin tanımlanması,
- Araştırma ekibinin doğru uzmanlığa sahip olmasının sağlanması,
- Araştırma için uygun kaynakların sağlanması,

- Araştırmada süreç ve sonuç verilerinin ayrılma veya bütünleşme derecesine karar verme yer alır (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020).

Süreç değerlendirmenin uygulanması;

- Müdahale, müdahalenin bileşenleri ve bu bileşenlerin beklenen nedensel ilişkilerini içeren mantık modelinin ve süreç değerlendirme protokolünün oluşturulması,
- Araştırma sorularına uygun bir yöntemin (nicel, nitel ya da karma desen) seçilmesi yer alır. Anahtar süreç değişkenlerini ölçmek ve etki mekanizmalarının ve bağlamsal faktörlerin test edilmesi için nicel yöntemler kullanılırken, müdahalede ortaya çıkan değişiklikleri, müdahalede yer alan katılımcıların deneyimleri değerlendirmek için nitel yöntemler kullanılmaktadır.
- Müdahalede zaman içerisinde meydana gelebilecek değişiklikleri belirlemek için süreç verilerinin birden çok zaman noktasında toplanması önerilmektedir (Hulscher ve Wensing, 2020; Harris vd., 2019; Fisher vd., 2019; Simon vd., 2021).

Süreç değerlendirmenin analizi;

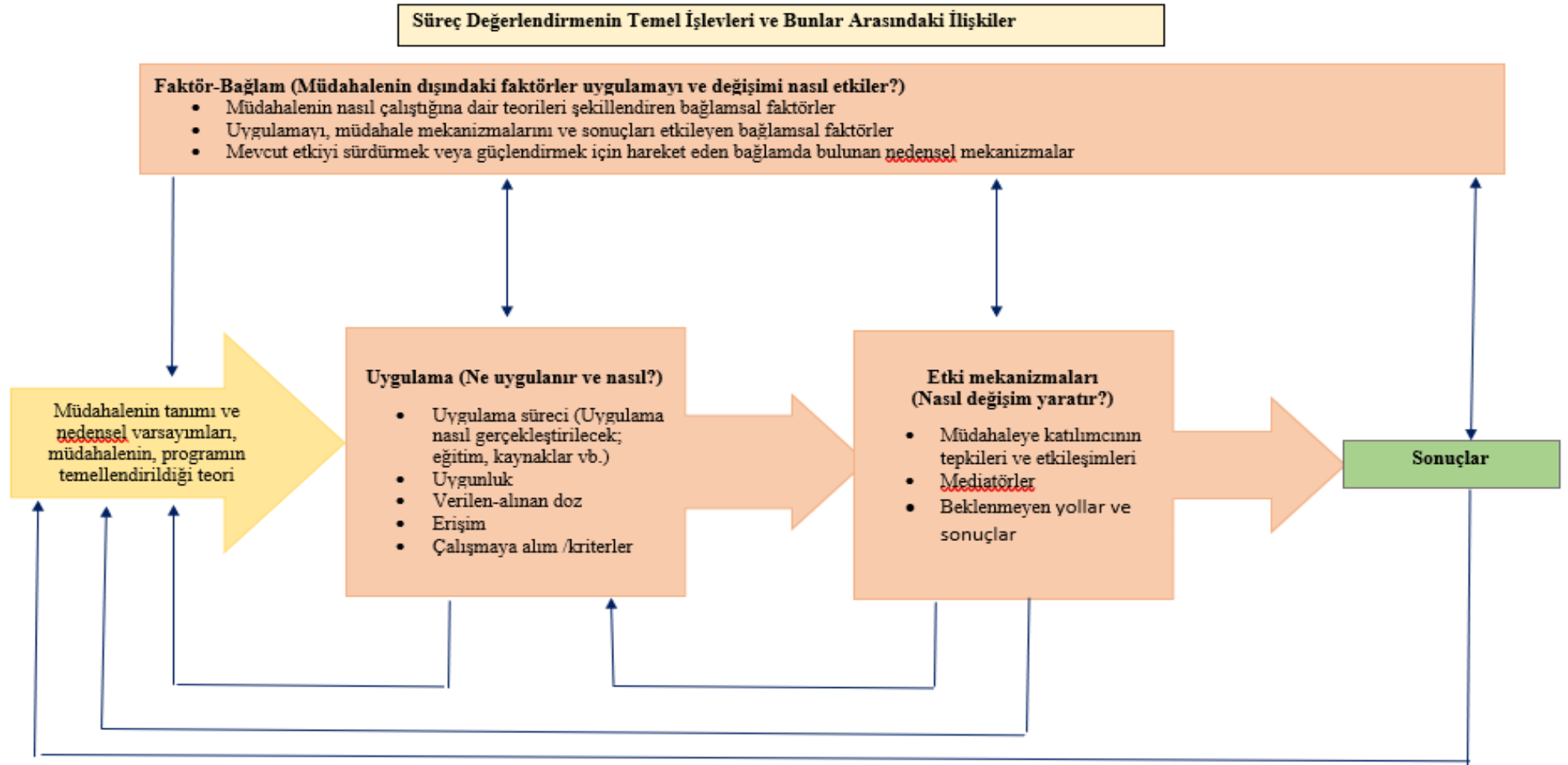
- Uygunluk, verilen- alınan doz, ulaşma hakkında açıklayıcı nicel bilgi sağlanması,
- Müdahale sonuçlarının uygulamaya göre mi yoksa önceden belirlenmiş bağlamsal faktörlere göre mi farklılık gösterdiğinin incelenmesi ve varsayılan araçların test edilmesi,
- Nitel verilerin tekrarlı olarak toplanması ve temalarının oluşturulması,
- Süreç değerlendirmede veriler hem nitel hem de nicel olabilir. Birçok çalışmada bulguları entegre etmek ve her iki veri türünden çıkarımlar yapmak için süreç değerlendirmede karma yöntem kullanılmaktadır. Bu doğrultuda nicel ve nitel analizlerin entegrasyonunu sağlanması,
- Yanlılıktan (bias) kaçınmak için müdahale sonuçlarının raporlanmasından önce süreç verilerinin analizi ve raporlanması,
- Süreç verilerinin hipotez oluşturmak için mi ya da post-hoc açıklama için mi kullanıldığının şeffaf bir şekilde rapor edilmesi aşamasıdır (Moore vd., 2015; French vd., 2020; Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018; Scott vd., 2019).

Süreç değerlendirmenin raporlanması ve yayınlanması;

- Müdahaleye özgü raporlama kılavuzunun tanımlanması,
- Mantık modelinin, müdahalenin temellendirildiği teorinin, araştırma soruları ve yöntemlerinin seçimine rehberlik etmek için nasıl kullanıldığının raporlanması,
- Süreç değerlendirme bulgularının araştırmadaki diğer paydaşlar ile paylaşılması,
- Müdahalede yer alan süreç değerlendirmenin bileşenlerini içeren süreç değerlendirme sonuçlarının yayınlanması aşamasıdır (Moore vd., 2015; Hulscher ve Wensing, 2020; Scott vd., 2019; Fisher vd., 2019; Simon vd., 2021).

Tablo 1. Süreç Değerlendirmenin Temel Bileşenleri

Bileşenler	Bileşenlerin Tanımları
Uygunluk (Fidelity)	Uygunluk (fidelity), bir müdahalenin planlandığı gibi uygulanma derecesini ve uygulanan müdahalenin kalitesi olarak ifade edilmektedir. Müdahalenin planlandığı gibi sunulma derecesidir. Müdahalenin kalitesini ve bütünlüğünü temsil etmektedir.
Verilen doz (Dose delivered)	Doz; sıklık, süre ve kapsam gibi katılımcılara uygulanan müdahalenin miktarıyla ilgili bir kavramdır. Verilen veya sağlanan her müdahalenin veya her bileşenin amaçlanan sayısı veya miktarıdır. Verilen doz, programın içeriğinde müdahale için harcanması gereken minimum ve maksimum süreyi belirlemektedir.
Alınan doz (Dose received)	Alınan doz, katılımcıların müdahaleye ne ölçüde dahil olduğunun ve etkileşimde bulunma derecesinin değerlendirildiği bileşendir. Alınan doz ile katılımcıların müdahale programına yönelik reaksiyonları (müdahale programının hangi bölümlerini daha çok kullandığını gibi) ve programa ilişkin memnuniyetleri ölçülür.
Ulaşma (Reach)	Çalışmaya katılmayı kabul eden katılımcıların oranıdır. Birden fazla müdahale varsa, her müdahaleye veya her modüle katılan orandır. Genellikle katılımı değerlendirilir. Literatürde, müdahaleye hedef grubun en az %80'inin katılımı istenmektedir.
Çalışmaya katılım kriterleri (Recruitment)	Katılımcıların, katılımını teşvik etmek için planlanan ve gerçekleştirilen girişimlerin, müdahaleye katılımın önündeki engellerin ve katılımı devam ettirmeye yönelik çabaların değerlendirildiği bileşendir. Çalışmaya alınacak katılımcıları belirlemek için kullanılan prosedürler ve stratejileri içermektedir.
Faktör-bağlam (Context)	Faktör-bağlam, müdahalenin uygulanmasını etkileyebilecek dış faktörlerin (sosyal, ekonomik, politik ve çevresel yönler) veya etki mekanizmalarının (engeller, kolaylaştırıcılar) müdahalelerin uygulanmasını nasıl etkilediğini değerlendirmede kullanılan bileşendir.

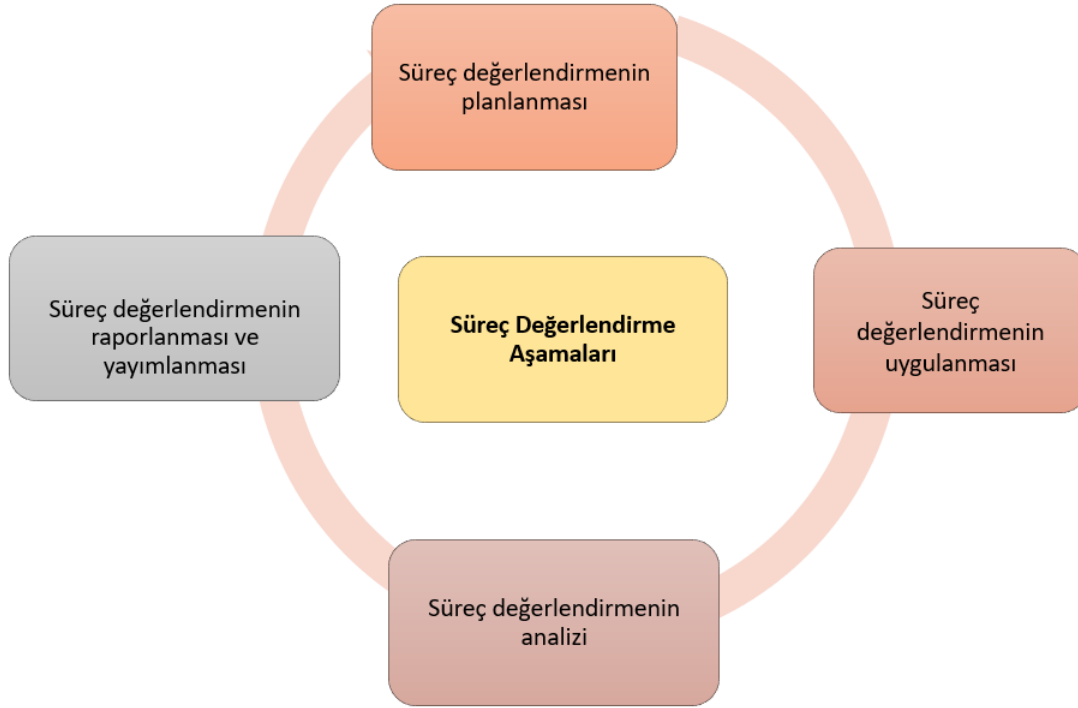

Şekil 2. Süreç Değerlendirmenin Temel İşlevleri ve Bu İşlevler Arasındaki İlişkiler (May vd., 2018; Moore vd., 2015; Flemming vd., 2018; Harris vd., 2019) Kaynaklarından Yararlanılarak Araştırmacılar Tarafından Oluşturulmuştur.

Tablo 2. Örnek Süreç Değerlendirme; Soruları, Veri Toplama Prosedürü ve Değerlendirme

Süreç Değerlendirme Bileşenleri	Süreç Değerlendirme Soruları	Veri Toplama Prosedürü	Değerlendirme (Formative ve summative)
Uygunluk (Fidelity)	Müdahale, program planladığı gibi uygulandı mı?	Müdahalenin bileşenlerine özgü değerlendirme araçları	Biçimlendirici (formative) olarak müdahalenin her modülü sonrasında, Sonuç (summative) olarak ise müdahale sonrasında değerlendirme checklistleri 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Katılmıyorum Katılıyorum
Verilen doz (Dose delivered)	Müdahalede her bileşenin amaçlanan sayısı veya miktarı nedir?	Müdahalenin her bileşenin sayısı ve miktarı (süre/dk)	Biçimlendirici (formative) olarak müdahalenin her modülü sonrasında, Sonuç (summative) olarak ise müdahale sonrasında değerlendirme checklistleri
Alınan doz (Dose received)	Katılımcılar müdahalenin her bir bileşenine ne ölçüde dahil oldu ve katılımcıların etkileşimde bulunma derecesi nedir?	Katılımcıların her müdahale bileşenine katılımının süre olarak izlemi, teknoloji temelli müdahale ise web sitesi analizleri, izlem günlükleri	Biçimlendirici (formative) olarak müdahalenin her modülü sonrasında, Sonuç (summative) olarak ise müdahale sonrasında değerlendirme checklistleri
Ulaşma (Reach)	Müdahalenin her bir bileşeni belirlenen katılımcıların en az %80'ine uygulanabildi mi?	Katılımcıların müdahalenin her bir bileşenine katılımının izlemi	Biçimlendirici (formative) olarak müdahalenin her modülü sonrasında, Sonuç (summative) olarak ise müdahale sonrasında değerlendirme checklistleri
Çalışmaya katılım kriterleri (Recruitment)	Araştırmacılar katılımcıları hangi kriterler doğrultusunda belirledi?	Araştırmacıların müdahaleye yönelik belirlediği kriterler	Biçimlendirici (formative) olarak müdahalenin her bileşeninden önce geliştirilmesi gereken yönleri değerlendirme, Sonuç (summative) olarak müdahale tamamlandıktan sonra değerlendirmenin yapılması
Faktör-bağlam (Context)	Müdahalenin uygulanmasını engelleyen ya da kolaylaştıran faktörler nelerdir?	-Süreç değerlendirme-faktör- bağlama yönelik checklistler -Katılımcılarla bireysel yarı yapılandırılmış ya da odak grup görüşmeleri	Müdahale tamamlandıktan sonra sonuç (summative) olarak değerlendirme

Şekil 3. Süreç Değerlendirme Aşamaları (Moore vd., 2015; French vd., 2020; Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018; Simon vd., 20218) Kaynaklarından Yararlanılarak Araştırmacılar Tarafından Oluşturulmuştur

Hemşirelik Araştırmalarında Süreç Değerlendirmenin Önemi

Hemşirelik alanındaki çalışmalarda; birbiriyle etkileşim içinde olan birden fazla bileşen yer alması ve birden fazla sonucun birlikte ele alınarak değerlendirilmesi söz konusudur (Masterson-Algar, Burton ve Rycroft-Malone, 2018; Scott vd., 2019). Süreç değerlendirme ile müdahalenin tüm yönlerini, müdahaleyi etkileyen etki mekanizmalarını ve müdahalenin bağlamını inceleyerek; hemşirelik alanındaki çok boyutlu müdahalelerin yeterli doğruluk, doz ve kalitede sunulmasına odaklanılmaktadır (Moore vd., 2015; Masterson-Algar, Burton, ve Rycroft-Malone, 2018; Scott vd., 2019). Hemşirelik araştırmaları ile ilgili güncel çalışmalar incelendiğinde, teknoloji temelli müdahaleler, eğitim, psikososyal programlarda, çocuk ve adölesanlarda okul temelli sağlığı koruyucu ve geliştirici müdahalelerde (hastalık yönetimi, obezitenin yönetimi, fiziksel aktivite) süreç değerlendirme bulgularının yayınlandığı belirlenmiştir (Harris vd., 2019; Fisheer vd., 2019; Simon vd., 2021; Heerman vd., 2020; Webb, Peel, Fife-Schaw ve Ogden, 2019; Corder vd., 2020). Ayrıca, son yıllarda literatürde süreç değerlendirme protokollerinin yayınlandığı görülmektedir (Jong vd., 2018; Neil-Sztramko vd., 2019; Satherley vd., 2019; Khan vd., 2020).

Hemşirelik araştırmalarında süreç değerlendirmenin önemi;

- Süreç değerlendirme ile uygulanan müdahalenin aşamaları detaylı olarak değerlendirilir (Siddiqui, Gorard, ve See, 2018; Noyes vd., 2019a).

- Süreç değerlendirme müdahalede geliştirilmesi gereken yönere yönelik iyileştirmelerin düzenli olarak yapılmasını sağlayarak uygulanan müdahalenin başarı şansını arttırmaktadır (Siddiqui, Gorard, ve See, 2018; French vd., 2020).
- Hemşirelik araştırmalarında uygulanan müdahalenin nasıl çalıştığı ve pratikte nasıl uygulanması gerektiğinin güçlü bir şekilde anlaşılmasını sağlar (Noyes vd., 2019a; May vd., 2018).
- Süreç değerlendirme, "planlanan müdahale" ile "uygulanan müdahale" nin açıklanmasını sağlar ve katılımcıların müdahaleye katılımına ilişkin faaliyetleri açıklar. Böylece uygulanan müdahalenin planlanan müdahaleyle karşılaştırılmasına, uygulama stratejisinin performansındaki boşlukları ortaya çıkarılmasında yol göstericidir (Moore vd., 2015; Morrow vd., 2020; French vd., 2020).
- Süreç değerlendirme, katılımcıların deneyimleri hakkında bilgi sağlar. Bu bilgi hemşirelik araştırmalarını, uygulama stratejisini (uygulama sırasında geliştirme yaklaşımı) ya da sonrasında (deneysel yaklaşım) geliştirmek için kullanılmasını sağlar (Hulscher ve Wensing, 2020; Flemming vd., 2018).
- Süreç değerlendirme uygulama stratejisinin geliştirilmesi ve sonuçlarının yorumlanmasına yardımcı olacak bilgiler sağlamakla birlikte, uygulanan müdahalenin maliyet etkinliği hakkında da bilgi sunar (Hulscher ve Wensing, 2020; Malterud, Aamlund, ve Iden, 2018).
- Hemşirelik araştırmalarında süreç değerlendirme, müdahale ve bağlam hakkında bilgi sağlar. Bu nedenle, benzer müdahalelerin süreç değerlendirmeleri incelenerek çalışmalar arasında anlamlı karşılaştırmalar yapabildiğini sağlar (Moore vd., 2015; French vd., 2020; Flemming vd., 2018).
- Süreç değerlendirme, alana yönelik çalışmaların karşılaştırmalarını kolaylaştırarak sistematik literatür taramalarında müdahalelerin analizini ve yorumlanmasını destekler. Böylece, hemşirelik uygulamalarının, bakımının geliştirilmesine yönelik bilimsel bilgilerin birikmesine ve kanıtların oluşturulmasına katkıda bulunur (Noyes vd., 2019a; Noyes vd., 2019b).
- Araştırmada uygulanan müdahale etkili bulunmadıysa, bu sonuç kötü bir şekilde kavramsallaştırılmış bir müdahaleden mi (teori başarısızlığı) yoksa kötü bir müdahale uygulamasından mı (uygulama hatası) kaynaklandığına yönelik araştırmacılara eleştirel bakış açısı sunar (Hulscher ve Wensing, 2020; Malterud, Aamlund, ve Iden, 2018; Flemming vd., 2018).
- Ayrıca, müdahalelerin etkilerinin test edilmesine yönelik sonuç değerlendirme ile birlikte süreç değerlendirme kanıtlarından elde edilen bulgular bütüncül olarak incelendiğinde teorilerin pratikte nasıl çalıştığını incelemede rehberlik sağlar (Noyes vd., 2019b). Bu sayede, farklı teorilerin etkileri değerlendirilir veya müdahale etkinliğini artıran veya azaltan faktörler de ele alınarak yeni ya da revize edilmiş teori geliştirilmesinde yol göstericidir (Hulscher ve Wensing, 2020).

Sonuç ve Öneriler

Süreç değerlendirme, bir müdahalenin uygulanmasına katılımcıların müdahaleye uyumu, müdahalenin uygulanabilirliği, uygulamadaki geliştirilmesi gereken yönler ve kolaylaştırıcıları değerlendirmeyi sağlayarak müdahalenin uygulanmasını en üst düzeye çıkaracak süreçleri aydınlatarak, müdahalenin uygulanabilirliği ve etkinliği belirlenmesinde önemlidir. Bununla birlikte, hemşirelik araştırmaları gibi çok boyutlu müdahalelerin değerlendirilmesine yönelik önemli bağlamsal faktörleri tanımladıkları ve araştırma bulgularının yorumlanmasını kolaylaştıran nedensel mekanizmaları netleştirdiği ve sonuçlarla ilişkili bağlamsal faktörleri açıkladığı için, özellikle müdahale çalışmalarının içerisine süreç değerlendirme çalışmalarının entegre edilmesi önerilmektedir. Uygulanan müdahalenin sonuçları ile sağlık profesyonellerini, yöneticileri ve politika yapıcıları bakım süreçlerinin etkili bir şekilde uygulanması, hemşirelik bakım süreçlerinin kalitesini ve etkililiğini iyileştirme stratejileri hakkında bilgilendirir ve hemşirelik alanındaki kanıta dayalı bilimsel bilgi birikimine katkı sunar.

Bilgilendirme

Bu derlemeye yazarların katkı oranı beyanı şu şekildedir: Fikir ve kavram H.Ö.K, E.K.T; tasarım H.Ö.K, E.K.T; literatür tarama H.Ö.K; literatür verilerinin analizi ve yorumlaması H.Ö.K, E.K.T; makalenin yazımı, H.Ö.K, E.K.T; eleştirel düşünme E.K.T. Bu derleme, araştırma ve bilimsel yayın etiğine uyularak yazılmıştır. Araştırmacılar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Derleme yazımı ile ilgili herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

Corder, K., Sharp, S. J., Jong, S. T., Foubister, C., Brown, H. E., Wells, E. K., ... & van Sluijs, E. M. (2020). Effectiveness and cost-effectiveness of the GoActive intervention to increase physical activity among UK adolescents: A cluster randomised controlled trial. *PLoS medicine*, 17(7), e1003210.

Djulgovic, B., Guyatt, G. H. (2017). Progress in evidence-based medicine: a quarter century on. *The Lancet*, 390(10092):415-23.

Fisher, J., Nguyen, T., Tran, T. D., Tran, H., Tran, T., Luchters, S.,...Ha, T. (2019). Protocol for a process evaluation of a cluster randomized controlled trial of the learning club intervention for women's health, and infant's health and development in rural Vietnam. *BMC Health Services Research*, 19(1):511.

Flemming, K., Booth, A., Hannes, K., Cargo, M. ve Noyes, J. (2018). Cochrane qualitative and implementation methods group guidance series—paper 6: reporting guidelines for qualitative, implementation, and process evaluation evidence syntheses. *Journal of Clinical Epidemiology*, 97:79-85.

French, C., Pinnock, H., Forbes, G., Skene, I. ve Taylor SJ. (2020). Process evaluation within pragmatic randomised controlled trials: what is it, why is it done, and can we find it? a systematic review. *Trials*, 21(1):1-16.

Hariton, E., Locascio, J. J. (2018). Randomised controlled trials- the gold standard for effectiveness research. *BJOG: an International Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 125(13):1716.

Harris, K., Kneale, D., Lasserson, T.J., McDonald, V. M., Grigg J. ve Thomas, J. (2019). School-based self-management interventions for asthma in children and adolescents: a mixed methods systematic review. *Cochrane Database of Systematic Reviews*.

Hawkins, J., Charles, J. M., Edwards, M., Hallingberg, B., McConnon, L., Edwards, R. T., ... Moore, G. (2019). Acceptability and feasibility of implementing accelerometry-based activity monitors and a linked web portal in an exercise referral scheme: feasibility randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*, 21(3), e12374..

Heerman, W. J., Sommer, E. C., Qi, A., Burgess, L. E., Mitchell, S. J., Samuels, L. R., ... Barkin, S. L. (2020). Evaluating dose delivered of a behavioral intervention for childhood obesity prevention: a secondary analysis. *BMC Public Health*, 20(1), 1-11.

Hulscher, M., Wensing, M. (2020). *Process evaluation of implementation strategies*. In: Wensing M, Grol R, Grimshaw J, editors. *Improving patient care: the implementation of change in health care*. 3th edition. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 369-385.

Jong, S. T., Brown, H. E., Crosson, C. H., Wilkinson, P., Corder, K. L., van Sluijs, E. M. (2018). GoActive: a protocol for the mixed methods process evaluation of a school-based physical activity promotion programme for 13–14year old adolescents. *Trials*, 19(1), 1-11.

Kettner, P.M., Moroney, R.M., Martin, L. L. (2017). *Designing and managing programs: an effectiveness-based approach*. 5th edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 265-274.

Khan, K., Hollis, C., Hall, C. L., Davies, E. B., Mataix-Cols, D., Andr n, P., ... Glazebrook, C. (2020). Protocol for the Process Evaluation of the Online Remote Behavioural Intervention for Tics (ORBIT) randomized controlled trial for children and young people. *Trials*, 21(1), 1-10.

Linnan, L., Steckler, A. (2002). *Process evaluation for public health interventions and research*. San Francisco: Jossey-Bass, 12-16.

Malterud, K., Aamland, A., & Iden, K. R. (2018). Small-scale implementation with pragmatic process evaluation: a model developed in primary health care. *BMC Family Practice*, 19(1), 1-10.

Masterson-Algar, P., Burton, C. R., & Rycroft-Malone, J. (2018). The generation of consensus guidelines for carrying out process evaluations in rehabilitation research. *BMC Medical Research Methodology*, 18(1), 1-11.

May, C. R., Cummings, A., Girling, M., Bracher, M., Mair, F. S., May, C. M., ... Finch, T. (2018). Using normalization process theory in feasibility studies and process evaluations of complex healthcare interventions: a systematic review. *Implementation Science*, 13(1), 1-27.

Moore, G. F., Audrey, S., Barker, M., Bond, L., Bonell, C., Hardeman, W., ... Baird, J. (2015). Process evaluation of complex interventions: Medical Research Council guidance. *BMJ*, 350.

Morrow, A., Tucker, K. M., Shaw, T. J., Parkinson, B., Abraham, C., Wolfenden, L., & Taylor, N. (2020). Understanding implementation success: protocol for an in-depth, mixed-methods process evaluation of a cluster randomised controlled trial testing methods to improve detection of Lynch syndrome in Australian hospitals. *BMJ Open*, 10(6), e033552.

Neil-Sztramko, S. E., Smith-Turchyn, J., Richardson, J. ve Dobbins, M. (2019). A mobility-focused knowledge translation randomized controlled trial to improve physical activity: process evaluation of the Move4Age study. *Journal of Medical Internet Research*, 21(6), e13965.

Noyes, J., Booth, A., Cargo, M., Flemming, H.A., Harden, A. ve Harris, J. (2019b). *Qualitative evidence*. In: Higgins J, Thomas J, editors. *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions (Version 6.1)*. 2nd edition. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 525-528.

Noyes, J., Booth, A., Moore, G., Flemming, K., Tunalp, . ve Shakibazadeh, E. (2019a). Synthesising quantitative and qualitative evidence to inform guidelines on complex interventions: clarifying the purposes, designs and outlining some methods. *BMJ Global Health*, 4 (Suppl 1):e000893.

Satherley, R. M., Green, J., Sevdalis, N., Newham, J. J., Elsherbiny, M., Forman, J., ... Lingam, R. (2019). The children and young People's health partnership Evelina London model of care: process evaluation protocol. *BMJ Open*, 9(8), e027302.

Schulz, K., & Grimes, D. A. (2018). *Essential concepts in clinical research: randomised controlled trials and observational epidemiology*. Elsevier Health Sciences.

Scott, S. D., Rotter, T., Flynn, R., Brooks, H. M., Plesuk, T., Bannar-Martin, K. H., ... Hartling, L. (2019). Systematic review of the use of process evaluations in knowledge translation research. *Systematic Reviews*, 8(1), 1-10.

Siddiqui, N., Gorard, S., See, B. H. (2018). The importance of process evaluation for randomised control trials in education. *Educational Research*, 60(3), 357-370.

Simon, J. D., Schepers, S. A., Grootenhuis, M. A., Mensink, M., Huitema, A. D., Tissing, W. J., ... Michiels, E. (2021). Reducing pain in children with cancer at home: a feasibility study of the KLIK pain monitor app. *Supportive Care in Cancer*, 29(12), 7617-7626.

Van de Glind, I., Bunn, C., Gray, C. M., Hunt, K., Andersen, E., Jelsma, J., ... Wyke, S. (2017). The intervention process in the European Fans in Training (EuroFIT) trial: a mixed method protocol for evaluation. *Trials*, 18(1), 1-14.

Webb, J., Peel, J., Fife-Schaw, C., Ogden, J. (2019). A mixed methods process evaluation of a print-based intervention supported by internet tools to improve physical activity in UK cancer survivors. *Public Health*, 175, 19-27.

Zarrett, N., Abraczinskas, M., Cook, B. S., Wilson, D., Roberts, A. (2020). Formative process evaluation of the “connect” physical activity feasibility trial for adolescents. *Clinical Medicine Insights: Pediatrics*, 14, 1179556520918902.